

İLK TÜRK DEVLETLERİ

1. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı.....	52
2. Orta Asya'da Kurulan İlk Türk Devletleri	54
3. Diğer Türk Devletleri ve Topluluklar.....	63
4. İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık.....	68
Konu Değerlendirme Testi	73

Türk Adının Anlamı

- ⌚ İlk Çağlardan itibaren Türklerin çok sayıda milletle temas etmeleri sonucunda Türk adı farklı milletlerin kaynaklarında çeşitli şekillerde kaydedilmiştir.
- ⌚ Türk kelimesinin yazılı olarak kullanılması ilk defa MÖ 1328 yılında Çin tarihlerinde "Tu-Kiu" şeklinde görülmektedir.
- ⌚ Türk adı Kök-Türk Devleti'nin adında resmî bir kimlik kazanmıştır.
- ⌚ MS VIII. yüzyıldan itibaren Bizanslılar, İranlılar ve Araplar Türkçe konuşan ve boylar halinde yaşayan bütün topluluklara Türk adını vermişlerdir.
- ⌚ Türk adı, Kök Türk Kitabelerinde "Türk ve Türük" şeklinde geçmektedir.
- ⌚ Kaşgarlı Mahmut, "Divân-ı Lûgat-it Türk" adlı eserinde, Türk'e "olgunluk çağı" anlamını verir.
- ⌚ Ziya Gökalp Türk kelimesinin anlamını "törelî, kanun nizam sahibi" olarak açıklar.
- ⌚ Uygurlar zamanından kalma belgeler kelimenin "güç, kudret" anlamında olduğunu söyler.
- ⌚ Çin kaynaklarında ise "miğfer" anlamında kullanılmıştır.
- ⌚ Türkiye kavramı ile de önceleri Orta Asya bölgesi kastedilmiş, daha sonra Volga Nehri'nden Orta Avrupa'ya kadar uzanan bölge ve 12. yüzyıldan sonra ise Anadolu için kullanılmıştır.

Türklerin İlk Ana Yurdu

- ⌚ Türklerin ilk ana yurdu Orta Asya'dadır.
- ⌚ Orta Asya; Asya Kıtası'nın ortasında yer alan, doğudan Kingan Dağları, kuzeyden Sibiryaya, batıdan Hazar Denizi, güneyden Hindikuş ve Karanlık dağları ile çevrili olan bölgedir.
- ⌚ Türklerin ilk ana yurtları; Altay-Sayan Dağlarının kuzeybatısı, Tanrı Dağları'nın kuzeyi, Aral Gölü'nün çevresi ve Hazar Denizi'nin doğusu arasında kalan bölgedir.
- ⌚ Coğrafi şartlar nedeniyle göçebe yaşam tarzına sahip olmaları Türklerin ilk anayurdunun sınırlarının tam olarak belirlenmesini engellemiştir.
- ⌚ Orta Asya'da karasal iklim (kışlar soğuk, yazlar sıcak ve kurak) hâkimdir.
- ⌚ Orta Asya'nın iklimi ve coğrafi şartları Türklerin savaşçı ve mücadeleci bir karaktere sahip olmalarını sağlamıştır.

Orhun Nehri ve Çevresi

Notlarım

Orta Asya Türk Göçlerinin Sebepleri ve Sonuçları

- ✓ Göç, kişilerin veya toplulukların yaşamlarını sürdürmek amacıyla bir yerleşim yerinden diğerine giderek meydana getirdikleri yer değiştirme hareketidir.
- ✓ Türkler yaşadıkları coğrafyanın gereği olarak hayvancılıkla uğraşmışlar, bu durum da konar-göçer yaşam tarzını (bozkır kültürü) benimsemelerine neden olmuştur.
- ✓ Türkler, tarih boyunca farklı sebeplerle ana yurtlarından değişik bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır.
- ✓ Türklerin ilk göçleri MÖ XVI. yüzyılda başlamıştır.
- ✓ MÖ XII. yüzyıl ve MS IV-IX. yüzyıllar arasında da göçler yoğunlaşmıştır.

Türk Göçlerinin Nedenleri:

- ✓ Orta Asya'nın, kuraklık nedeniyle iklim ve toprak koşulları yönünden tarım ve hayvancılığa elverişsiz hâle gelmesi
- ✓ Nüfusun hızla artması karşısında, geçim kaynaklarının yetersiz kalması
- ✓ Salgın hastalıklar
- ✓ Türk boyları arasındaki siyasî anlaşmazlıklar ve bunun yol açtığı savaşlar (Mücadeleyi kaybeden taraf, diğer tarafın hâkimiyeti altına girmekense göç etmeyi tercih ediyordu)
- (Bağımsızlık düşüncesi)
- ✓ Dış baskılar (Çin, Kitan ve Moğol baskıları gibi)
- ✓ Yeni ülkeler fethetme ve yeni yurt kurma düşüncesi (Türk Cihan Hâkimiyeti düşüncesi)

Türk Göçlerinin Yönleri

- Kuzeyde, Sibiryaya
- Doğuda, Çin ve Uzakdoğu ülkelerine
- Güneyde, Hindistan, Afganistan'a
- Batıda, bir kısmı Hazar Denizi'nin kuzeyinden Avrupa'ya, diğer kısmı ise Hazar'ın güneyinden İran, Suriye, Mısır ve Anadolu'ya

Türk Göçlerinin Yönleri

Türk Göçlerinin Sonuçları:

- ✓ Orta Asya Türk kültür ve uygarlığı dünyanın değişik bölgelerine yayılmıştır.
- ✓ Türk kültürü ile diğer kültürler arasında karşılıklı etkileşim yaşanmıştır.
- ✓ Türkler göç ettikleri yerlerde yeni devletler kurmuşlardır.
- ✓ Başka toplulukların da göç etmelerine ve dünyanın siyasî yapısının değişmesine neden olmuşlardır.
- ✓ Değişik coğrafyalarda kurulan Türk devletlerinin varlığı Türk tarihinin bir bütün olarak incelenmesini zorlaştırmıştır.

➔ Notlarım

Asya Hun Devleti (Büyük Hun Devleti)

- ☉ Hunlar önceleri Sarı Irmağın hemen kuzeyindeyken, daha sonra sınırlarını genişletmiş; Türklerin kutsal saydığı Ötüken çevresi merkez olmak üzere, Selenga ve Orhun Irmağı çevresine yayılmışlardır.
- ☉ Hunlar tarihte bilinen ilk teşkilatlı Türk devletidir.
- ☉ Bilinen ilk hükümdarı Teoman'dır (MÖ 220-209).
- ☉ Teoman, Çinliler, Moğol asıllı Tunguzlar ve Yüeciler ile savaşmıştır.
- ☉ Çinliler bu dönemde Hun akınlarına karşı "Çin Seddi'nin" yapımına başlamışlardır.
- ☉ Teoman'ın oğlu Mete, babasına karşı taht mücadelesine girişmiş ve MÖ 209'da Hun Devleti'nin başına geçmiştir.

→ Çin Seddi

Mete Han Dönemi

- ☉ Mete Han Orta Asya'daki Türk boylarını, Moğolları ve diğer kavimleri egemenliği altına alarak Hunları bir imparatorluk haline getirmiştir.
- ☉ Mete büyük tehlike olarak gördüğü Çin üzerine birçok sefer yaparak onları baskı altına almış ve Çinliler ile ilk yazılı antlaşmayı yaparak onları vergiye bağlamıştır (MÖ 200).
- ☉ Mete, Çin'e karşı üstünlük kurmasına rağmen kalabalık Çin nüfusu arasında benliklerini kaybedebilecekleri düşüncesi ile Çin'i işgal etmemiştir.

İkili Sistem

Mete'nin kurduğu bu sisteme göre devlet daha kolay yönetilmek üzere doğu ve batı olarak ikiye ayrılır; doğuda asıl hükümdar, batıda ise "yabgu" denilen hanedandan bir yönetici bulunurdu.

- ☉ Mete, Çin ile ticari antlaşmalar da yapmıştır. İki devlet İpek Yolu'na egemen olmak için mücadele etmiştir.
- ☉ Mete döneminde Hunlar en geniş sınırlarına ulaşmışlardır.
- ☉ Mete'nin kurduğu devlet sistemi daha sonra kurulacak Türk devletleri tarafından örnek alınmıştır.

Ki-ok Dönemi

- ☉ Mete'nin ölümüyle yerine oğlu Ki-ok geçmiştir (MÖ 174)
- ☉ Çin'le ekonomik ve siyasi ilişki geliştirmek için Çinli bir prensesle evlenmiştir.
- ☉ Çinlilerin Hun sarayına girmesi Hunlar için olumsuz sonuçlar doğurmuştur (entrikalar ve casusluk nedeniyle).

Notlarım

Asya Hun Devleti'nin Yıkılması

- ☞ Ki-ok'dan sonra Çin etkisi ve entrikaları neticesinde Hun Devleti MÖ 58'de Batı ve Güney olarak ikiye ayrılmıştır.
- ☞ Ci-Ci'nin başında bulunduğu Batı Hunları Çinliler ile yaptığı mücadeleyi kaybederek MÖ 36 yılında yıkılmıştır.
- ☞ Güney Hunları ise önce kendi aralarında ikiye bölünmüş ardından da Çinliler tarafından yıkılmışlardır.
- ☞ Hunların yıkılmasıyla Çin bölgenin en büyük gücü olmuştur.
- ☞ Hunların bir kısmı, Çin idaresinde kalmalarına rağmen milli benliklerini korumaya çalışmışlar, bir kısmı ise Batı'ya doğru göç etmiştir.
- ☞ Hunların bir kolu olan Tabgaçlar Çin'in kuzeyinde bir devlet kurmuşlardır.

Kavimler Göçü ve Avrupa Hun Devleti

a. Kavimler Göçü (MS 350-375)

- ☞ Asya Hun Devleti'nin yıkılmasıyla Batı'ya doğru yönelen Hun boyları MS 350 yıllarında Aral gölü ile Hazar denizinin kuzeyindeki Alan ülkesini ele geçirmişlerdir.
- ☞ Hunlar, Karadeniz'in kuzeyinde ve Doğu Avrupa'da bulunan Vizigotlar, Ostrogotlar, Vandallar, Burgondlar ve Germenler gibi kavimleri de önlerine katarak Batıya doğru ilerlemeyi sürdürmüşlerdir.
- ☞ Yıllarca süren ve pek çok ulusun yer değiştirmesiyle sonuçlanan bu olaya "Kavimler Göçü" adı verilmiştir.

resim

Kavimler Göçünün Sonuçları

- ☞ Roma İmparatorluğu, 395 yılında Batı ve Doğu Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrıldı. 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu sona erdi.
- ☞ Avrupa, uzun yıllar karışıklıklar içinde kaldı.
- ☞ Germen kavimlerinin yerli halkla kaynaşması sonucunda bugünkü İngiliz, Fransız, İspanyol ve Alman uluslarının temeli atıldı.
- ✓ Kavimler Göçü, bazı tarihçiler tarafından İlk Çağın sonu, Orta Çağın başlangıcı olarak kabul edildi.
- ✓ Avrupa Hun Devleti kuruldu.
- ✓ Avrupa'da kilise önem kazandı, Hıristiyanlık yayıldı ve skolastik düşünce egemen oldu.
- ✓ Türk kültürü Avrupa'da yayılma gösterdi.
- ✓ Avrupa'da feodalite(derebeylik) rejimi ortaya çıktı.

Kavimler Göçü Haritası

etkinlik

Notlarım

Feodalite (Derebeylik)

- Feodalite kavramı, Kavimler Göçünün yarattığı karışıklıklar yüzünden kendilerini güvende görmeyen halk ve toprak sahiplerinin güçlü kişilerin koruması altına (himayelerine) girmeleri ile ortaya çıkmıştır.
- Halk, bağlılık yemini ederek derebeyinin himayesine girer, derebeyi de halkın güvenliğini sağlama çağına söz verirdi.
- Halkın himayesini (korunmasını) sağlayan kişilere süzeren (senyör), himaye edilenlere (korunanlara) de vassal denirdi.
- Böylece IX. yüzyılda senyör adı verilen güçlü kişilerle vassallar arasında bir hiyerarşi gelişti.
- Feodalite rejiminin temeli ülkenin birçok yönetim birimine ayrılması ve sato, kale gibi korunaklı yerlerde yaşayan derebeyleridir.

- Orta Çağ boyunca devam eden feodalite, XV. yüzyılda barutun ateşli silahlar ve top yapımında kullanılması ve Haçlı Seferlerine katılan derebeylerin seferlerden sonra ekonomik ve askeri bağımdan zayıflamasının etkisiyle sona ermeye başladı.
- Feodalitenin yıkılması mutlak krallıkların güçlenmesini sağladı.
- Yeni Çağ başında Almanya dışında bütün Avrupa'da feodalite yıkılmıştır.

→ Orta Çağ'da Bir Kale

Asiller

Her türlü haklara sahiptiler. En üstte "Senyör" denilen derebeyi bulunurdu. Senyörlerin en büyüğü kraldı. Derebeylerinden sonra, Dük, Kont, Baron, Vikont ve Sövalye ünvanlı kişiler gelirdi.

Rahipler

Papaya bağlıydılar. Büyük topraklara sahip olarak zenginleşmişler ve senyörler gibi yaşamışlar, askerlikten ve vergiden muaf tutulmuşlardı.

Burjuvalar

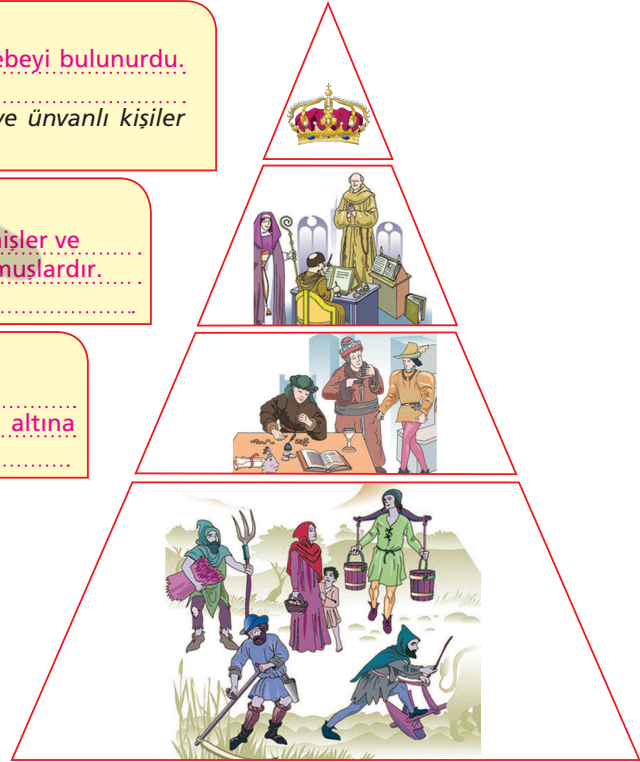
Ticaret ve sanayi sayesinde zenginleşmişlerdir. Belli bir miktar para karşılığında senyörlerin koruyuculuğu altına girmişlerdir.

Köylüler

En kötü şartlarda yaşayanlardır. İkiye ayrılırlar:

Serbest Köylüler: Toprakta kazandıklarının bir bölümünü Senyörlerine vergi olarak verirlerdi, mallarını çocuklarına miras bırakabilirlerdi.

Serfler: Toprakla birlikte alınıp satılan, hiçbir hakları olmayan, efendilerinin topraklarında çalışıp onlara hizmet eden en alt sınıftır.

→ Notlarım

b. Avrupa Hun Devleti (375-469)

- ☞ Bilinen ilk hükümdarları **Balamir'dir.**
- ☞ Kuzey Hun Devleti'nin dağılmasından sonra batıya yönelen Hunlar, başlarındaki **Balamir'le önce Ostrogotları, daha sonra Vizigotları önlerine katarak Avrupa içlerine kadar gelmişlerdir.**
- ☞ Macaristan merkezli olarak, Orta Avrupa'da kurulan Avrupa Hun Devleti'nde **Balamir'den sonra Uldız yönetimi ele almıştır (378).**
- ☞ Uldız, **Batı ve Doğu Roma devletleriyle aynı anda savaşamayacağını düşündüğünden**
- ✓ **Doğu Roma'yı etkisiz hale getirmek,**
- ✓ **Batı Roma ile iyi ilişkiler kurmak** politikasını uygulamıştır.
- ☞ **Türkler ilk kez bu dönemde Anadolu'ya girmişlerdir.**
- ☞ **Uldız'ın ölümüyle Karaton ve Rua Avrupa Hunlarının başına geçmişlerdir.**

Attila'nın Batı Roma Seferi

- ☞ **Batı Roma üzerine gitmeyi amaçlayan Attila, öncelikle Balkanlarda güvenliği sağlamak üzere Balkanlara seferler düzenlemiştir ve Doğu Roma İmparatorluğu ile Anatolyus Antlaşması'nı imzalamıştır (447).**
- ☞ **Bu antlaşmayla Doğu Roma'nın vergileri üç katına çıkmış ve bölge askerden arındırılmıştır.**
- ☞ **Doğu Roma'nın tamamen etkisizleştiğine inanan Attila yönünü Batı Roma'ya çevirmiştir.**
- ☞ **Attila Batı Roma İmparatoru'nun kız kardeşi ile evliliği karşılığında çeyiz olarak Roma topraklarının yarısını istemiştir.**
- ☞ **İsteğinin geri çevrilmesini bahane eden Attila, Galya Seferine çıkmıştır (451).**
- ☞ **İki tarafında ağır kayıplar verdiği bu savaştan kesin sonuç alınamamıştır.**
- ☞ **452 yılında ordusuyla doğrudan İtalya'ya giren Attila'ya karşı gücü olmayan Roma, arabuluculuk için Papa I. Leon'u Attila'nın yanına gönderdi.**

Attila Dönemi

- ☞ **Avrupa Hunları'nın en parlak dönemidir.**
- ☞ **Büyük kardeşi Bleda ile birlikte tahtı paylaşmakla beraber, tüm yetkiler Attila'da olmuştur.**
- ☞ **Avrupalılar Attila'yı kendilerini cezalandırmak için tanrı tarafından gönderilen "tanrının kırbağı" olarak nitelendirmişlerdir.**
- ☞ **Attila, Hun-Doğu Roma arasındaki esirlerle ilgili problemleri çözmek ve ilişkileri yeniden düzenlemek amacıyla 434 yılında Margos Barışı'nı imzalamıştır.**
- ☞ **Doğu Roma'nın Hun üstünlüğünü kabul ettiği antlaşmaya göre Doğu Romalılar (Bizanslılar) Hunlara karşı diğer kavimlerle ittifak yapmayacak, Doğu Roma'nın vergileri iki katına çıkarılacaktı.**

resim

- ☞ **Papa, Attila'dan, tüm Hristiyanlık dünyası adına Roma'yı başışlamasını istedi. Attila, Papa ile anlaşkıktan sonra geri döndü.**

Attila'nın geri dönüşünde,

- ✓ **Roma'nın Hıristiyanlar için kutsal bir merkez olması,**
- ✓ **Batı Roma'nın gücünün kırıldığına inanması,**
- ✓ **Doğu'da Sasani Devleti üzerine sefere çıkmak istemesi etkili olmuştur.**

→ Macar Müzesindeki Attila Heykeli

resim

Notlarım

Avrupa Hun Devleti'nin Yıkılışı

- ⑥ Attila, İtalya seferinden döndükten sonra öldü (453).
- ⑥ Attila ile birlikte Hun Devleti'nde babadan oğula geçen bir hükümdarlık sistemi ortaya çıktı.
- ⑥ Attila'nın ölümünden sonra yerine geçen oğulları İlek, Dengizik ve İrnek, ülkeyi babaları gibi yönetemediler.
- ⑥ Germen kavimleri ve Doğu Roma ile yapılan mücadelelerde Hunlar büyük yara aldılar.
- ⑥ Orta Avrupa'da tutunmanın zor olacağını anlayan Hunların bir kısmı Karadeniz'in kuzeyine giderken, bir bölümü de Orta Asya'ya dönmüşlerdir.

? Örnek 1

Aşağıdaki Türk devletlerinden hangisi Kavimler Göçü'ne sebep olmuştur?

- A) Göktürkler
- B) Oğuzlar
- C) Uygurlar
- D) Hunlar
- E) Hazarlar

Çözüm 1

Çin egemenliğine girmek istemeyen Hun Türklerinin batıya göç etmesi Avrupa'da Kavimler Göçünün yaşanmasına sebep olmuştur.

Avrupa Hun Devleti'nin Avrupa'ya Etkileri

- ⑥ Avrupa Hunları, siyasi istikrar ve güvenliği sağladıklarından dolayı doğu-batı arasındaki ticari faaliyetleri kolaylaştırmışlardır.
- ⑥ Avrupalılar, pantolon ve ceket giymeyi, at koşmaları ve atları eyerleme yöntemleri konularında Hunlardan etkilenmişlerdir.
- ⑥ Avrupa'daki bazı kavimler ordularını Türk ordusunu örnek alarak yapılandırmışlardır.

Hunlar Roma'da

? Örnek 2

Türklerin göç etmelerinde,

- anayurt topraklarının artan nüfusu besleyemeyecek duruma gelmesi,
- sık görülen kuraklıklar ve iklim değişimleri gibi sebepler etkili olmuştur.

Buna göre, aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Türklerin göçlerle kültürlerini yaymak istediklerine
- B) Türklerin sömürgecilik yapmaya çalıştıklarına
- C) Türklerin şartların zorlamasıyla göçe başladıklarına
- D) Türklerin dillerini yaymak istediklerine
- E) Türklerin değişimi göç etmede gördüklerine

Çözüm 2

Verilen bilgiler coğrafi ve sosyal etkenlerin göçü zorunlu kılmasıyla ilgilidir. Türkler de şartların zorlamasıyla zorunlu olarak göç etmişlerdir.

Notlarım

Kök Türk Devleti

- ☉ Bumin Kağan önderliğinde "Avarların" egemenliğinden kurtularak "Ötüken" merkezli olarak kurulmuştur (552).
- ☉ Türk adını devlet ismi olarak ilk defa Kök Türkler kullanmıştır.
- ☉ Bumin Kağan, Türklerdeki ikili teşkilat gereğince, devletin batısının yönetimini kardeşi İstemi Yabguya vermiştir.
- ☉ Bumin Kağan döneminde Avarlar etkisiz hale getirilmiş, Çin'le siyasi ilişkiler kurulmuştur.
- ☉ 553'de Bumin Kağan ölmüş, yerine önce Ko-lo sonra da Mukan Kağan geçmiştir (553).
- ☉ Mukan Kağan dönemi Kök Türk Devleti'nin en güçlü dönemi olmuştur.
- ☉ Mukan Kağan ilk seferini Avarlar üzerine yaparak onları yenmiş ve yurtlarını terk ederek batıya göç etmelerini sağlamıştır.(555).

resim

- ☉ İpek Yolu'nu elinde bulunduran Ak Hunlara karşı Sasaniler ile iş birliği yapan Kök Türkler, Ak Hun Devleti'nin yıkılmasını sağlamışlardır.
- ☉ Sasaniler ile ilişkisi bozulunca da onlara karşı Bizanslılarla anlaşma politikası izlemiş İpek Yolu'nun denetimini ele geçirmiştir.

→ Bumin Kağan Büstü

Sasanilere karşı Bizans (Doğu Roma) ile ittifak yapmak üzere 568 yılında İstanbul'a gönderilen elçiler, Orta Asya'dan Bizans'a gönderilen ilk heyettir.

Kök Türk Devleti'nin İkiye Ayrılması

- ☉ Mukan Kağan'ın ölümü üzerine başa geçen Tapo Kağan halk ve ileri gelenlerin karşı çıkmasına rağmen "Budizm" dinini benimsemistir.
- ☉ Dış politikada da başarılı olamayarak itibarı sarsılan Tapo Kağan 581 yılında ölmüştür.
- ☉ Tapo Kağan'ın ölümü üzerine Kurultay tarafından hükümdar seçilen İşbara Kağan döneminde Çin, Türkleri milli kimliklerinden uzaklaştırmak için yoğun çaba harcamıştır.
- ☉ İşbara Kağan döneminde yaşanan iç karışıklıklar sonucu büyük devlet 582'de Doğu ve Batı Kök Türk olarak ikiye ayrılmıştır.

- ☉ Doğu Kök Türkler 630, Batı Kök Türkler ise 659 yılında Çin egemenliğine girmiştir.

→ Notlarım

II. Kök Türk Devleti (Kutluk Devleti) (682-744)

- ⑥ I. Kök Türk Devleti'nin yıkılmasından sonra Çin esaretinde 50 yıl geçiren Türkler bu süre içinde pek çok kez ayaklanarak bağımsızlıklarını elde etmeye çalışmışlardır.
- ⑥ Bu ayaklanmalardan biri de 39 arkadaşıyla Çin imparatorunu ele geçirmek üzeri sarayı basan Kürşad'ın başlattığı ayaklanmadır.
- ⑥ Kürşad ayaklanmadan istediğini elde edememiş ve tüm arkadaşlarıyla birlikte ölmüştür.
- ⑥ Bu ayaklanma Türklerin cesaretini kırmamış aksine bağımsızlık arzularını daha da arttırmıştır.
- ⑥ Nihayet 682 yılında Kutluk liderliğinde Kök Türkler Çin esaretinden kurtularak II. Kök Türk Devleti kurulmuştur.

- ⑥ İteriş (devleti toplayan) unvanını alan Kutluk, kağan ilan edilmiştir.
- ⑥ Devletin kuruluşunda Vezir Tonyukuk'un da büyük katkısı olmuştur.
- ⑥ Kutluk Kağan devlet merkezini Karakurum'a taşımıştır.
- ⑥ Ayrıca Çin'i baskı altında tutmak amacıyla 682-687 yılları arasında Çin'e 46 sefer düzenlemiştir.

Kapgan Kağan Dönemi (692-716)

- ⑥ Kutluk Kağan'ın ölümüyle yerine kardeşi Kapgan Kağan geçmiştir.
- ⑥ Kapgan Kağan, veziri Tonyukuk'un da yardımı ile tüm Türk boylarını bir yönetim altına almış, Çin'i baskı altında tutmuştur.

resim

Bilge Kağan Dönemi

- ⑥ Kapgan Kağan'ın bir ayaklanma sırasında ölümü üzerine Tonyukuk'un desteği ile Bilge Kağan başa geçmiş, kardeşi Kültigin'de orduların başına getirilmiştir (716).
- ⑥ Bilge Kağan dönemi II. Kök Türk Devleti'nin en parlak dönemi olmuştur.
- ⑥ Bilge Kağan döneminde; Türk boylarından olan Basmil, Karluk, Kırgız ve Türgişler, egemenlik altına alınmış, Çin'e karşı ise barışçı bir politika izlenmiştir.
- ⑥ Tonyukuk'un 727'de, Kültigin'in 731 ve Bilge Kağan'ın 734'de ölümlerinden sonra taht sorunları başlamıştır.
- ⑥ Bu durumdan yararlanan Basmil, Karluk ve Uygur boyları birleşerek II. Kök Türk Devletine son vermişlerdir (744).

Orhun Yazıtları

- ⑥ Türk tarihindeki ilk alfabe 38 harfli Kök Türk alfabesidir.
- ⑥ Kök Türkler döneminden bize ulaşan en önemli kaynak, Orhun Irmağı kıyılarında bulunduğu için Orhun Yazıtları olarak bilinen abidelerdir.
- ⑥ Orhun Yazıtları Türk tarihinin ilk yazılı örnekleridir.
- ⑥ Orhun Yazıtları, Bilge Kağan, Kültigin ve vezir Tonyukuk adlarına dikilmiştir.
- ⑥ Yazıtlarda Türk devlet anlayışının temel özellikleri belirtilmektedir.
- ⑥ Yazıtlar 1893 yılında Danimarkalı W. Thomsen tarafından okunmuştur.

resim

soru

Notlarım

Uygur Devleti (744 - 840)

- ☞ Uygur Devleti Kutluk Bilge Kül Kağan tarafından Kök Türklerin yıkılışından sonra kurulmuştur (744).
- ☞ İlk merkezleri Ötüken iken bu dönemde Ordubalık (Karabalgasun) şehri kurularak buraya taşınmıştır.
- ☞ 747'de ölen Kutluk Bilge Kağan'ın yerine, oğlu Moyen-çur (747-759) geçmiştir.
- ☞ Moyen-çur dönemi devletin en parlak dönemidir.
- ☞ 751'de Talas Savaşı'nda aldığı yenilgi ile Çinlilerin Orta Asya'dan çekilmesi sonucu Çin'de hoşnutsuzluklar ve isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanların bastırılmasında Uygurlar Çin imparatoruna yardım etmişlerdir.
- ☞ Bundan sonra Çin üzerinde Uygur kağanlarının doğrudan etkileri görülmeye başlamıştır.

- ☞ Moyen-çur'dan sonra başa geçen Böğü Kağan, Çin'deki karışıklıklardan yararlanma yoluna giderek birçok Çin şehri ele geçirmiştir.
- ☞ Çin seferi sırasında Manihaizm dinini kabul eden Böğü Kağan Karabalsagun'da bir tapınak yaptırmıştır.
- ☞ Mani dini devletin resmi dini olmasına rağmen bu din sadece saray çevrelerinde kabul görmüştür.

Uygur Devleti'nin Yıkılışı

- ☞ Böğü Kağan, Çin'e tekrar sefer yapmayı planladığı bir sırada, bu sefer yüzünden anlayamadığı yakın adamlarından biri olan Baga Tarkan tarafından 780 yılında öldürülmüştür.
- ☞ Baga Tarkan ve sonraki hakanlar döneminde artan iç karışıklıklara kıtlık ve salgın hastalıklar da eklenince devlet iyice zayıflamıştır.
- ☞ 840 yılında Kırgızlar Uygur ülkesine girmiş, başkenti alarak hakanı öldürmüş ve Uygur Devleti'ne son vermişlerdir.
- ☞ Uygurların birçoğu Karluk ülkesine, Çin'in kuzeyine, Beşbalık ve Turfan'a giderek yeni devletler kurmuşlardır.

1. Kansu Uygur Devleti (Sarı Uygurlar):

- ☞ Çin'in Kuzeyindeki Kansu bölgesine giden Uygurlar tarafından kurulmuştur.

- ☞ Çin ile ticari ilişkiler ve akrabalık kurdularsa da güçlü bir devlet haline gelememişlerdir.
- ☞ Önce Kitanların, sonra Tangutların ve nihayet Cengiz Han döneminde Moğolların egemenliği altına girmişlerdir.

2. Turfan (Doğu Türkistan) Uygur Devleti:

- ☞ Beşbalık, Turfan bölgesinde 856'da kurulmuştur.
- ☞ Budizm dinini benimsemişlerdir.
- ☞ Ticaret sayesinde ekonomik olarak güçlenmişlerdir.
- ☞ Moğollar tarafından yıkılmışlardır.
- ☞ Moğollara memurluk, yöneticilik gibi hizmetler yapmak suretiyle Moğolların Türk kültüründen etkilenmelerinde rol oynamışlardır.

Notlarım

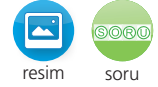
Uygurlarda Kültür ve Yaşam

- ⑥ Uygurlar Türk tarihinde **diğer topluluklardan farklı bir kültür oluşturmuşlardır.**
- ⑥ Çin kültürünün etkisiyle **Manihaizm ve Budizm'i benimsemişlerdir.**
- ⑥ **Geleneksel Türk Bozkır Kültürü'nden uzaklaşmışlardır.**
- ⑥ **Hayvansal gıdalar yenmesini ve savaşmayı yasaklayan Manihaizm, savaşçılık duygusunu zayıflattı, Uygurların yerleşik yaşama geçmelerinde etkili olmuştur.**
- ⑥ Böylece **tarım ve mimari gelişmiş, şehircilik ve şehir kültürü ortaya çıkmıştır.**
- ⑥ Uygurlar, **Mani dinini halkın öğrenmesi amacıyla çok sayıda kitap yazmışlardır.**
- ⑥ **Bu kitapların basımında matbaanın temeli sayılabilecek kalıplar kullanmışlardır.**

- ⑥ **Minyatürlü kitap örneklerini oluşturmuşlardır.**
- ⑥ Uygurlar, **duvar süslemeleri ve minyatürleriyle Arap, Selçuklu ve Osmanlı sanatına kaynaklık etmiştir.**
- ⑥ **Kök Türkler'den sonra kendilerine ait 18 harfli bir alfabe oluşturmuşlardır.**
- ⑥ "Kamdu" denilen ve üzerinde hükümdarların mührü bulunan bez parçalarını **para olarak kullanmışlardır.**

→ Uygur Duvar Süslemeleri

? Örnek 3

Manihaizm dini, et yemeyi ve savaşmayı yasakladığı için Türk inancı ve yaşantısına uygun değildi.

Buna göre Manihaizm'in Uygurlar üzerinde aşağıdaki değişikliklerden hangisine sebep olduğu savunulamaz?

- A) Savaşçılık yeteneklerini zayıflatmasına
- B) Yerleşik hayata geçmelerine
- C) Tarım ve ticarete önemli gelişmeler kaydetmelerine
- D) Çinlilerle siyasi ve askeri mücadeleye girişmelerine
- E) Dini kitaplar yazılmasına

Çözüm 3

Manihaizm'in savaşmayı yasaklamasından dolayı Uygurların Çinlilerle mücadeleye giriştiklerini söylememiz mümkün değildir.

? Örnek 4

Aşağıdakilerden hangisi Kök Türkler'e ait bir özellik değildir?

- A) Kurucusu Bumin Kağandır.
- B) Mukan Kağan devleti amcası İstemi Yabgu ile yönetmiştir.
- C) 582 yılında resmen ikiye ayrılmıştır.
- D) İlk kez Bizans'la siyasi mücadeleye giren Türk devletidir.
- E) Kök Türk Kitabeleri II. Kök Türk Devleti döneminde dikilmiştir.

Çözüm 4

Verilen bilgiler coğrafi ve sosyal etkenlerin göçü zorunlu kılmasıyla ilgilidir. Türkler de şartların zorlamasıyla zorunlu olarak göç etmişlerdir.

Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları

144 145

Avarlar

- ☉ Avarlar, Büyük Hun Devletinin yıkılmasından sonra 4. yüzyılda Moğolistan yörelerinde devlet kurmuşlardır.
- ☉ Kök Türklerin 552'de Avarların egemenliğine son vermesi üzerine batıya yönelmişlerdir.
- ☉ Bayan Han döneminde bugünkü Macaristan topraklarında büyük bir devlet kurmuşlardır (562).
- ☉ Doğu Roma'yı vergiye bağlamışlar ve İstanbul'u Sasanîlerle beraber iki kez kuşatmışlarsa da başarılı olamamışlardır.
- ☉ Bu başarısızlıktan sonra güçlerini kaybeden Avarlar Franklar tarafından 805'de yıkılmışlardır.
- ☉ Avarlar yerli topluluklara karışarak millî benliklerinden uzaklaşmışlardır.
- ☉ Avarlar, Orta Avrupa toplumları üzerinde kültürel izler bırakmıştır.

- ☉ Slavları ve Rusları ordu düzeni ve devlet örgütlenmesi alanında etkilemişlerdir.
- ☉ Avarlara ait mezarlarda yapılan arkeolojik kazılarda at, koşum takımları ve çeşitli silahlar elde edilmiştir.
- ☉ Üzengi kullanımı Avarlarla ortaya çıkmıştır.

Avarlar Göçü

resim

Bulgarlar

- ☉ Avrupa Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra, Karadeniz'in kuzeyine gelen Hun boyların ile Oğuz Türklerinden Ogurlar'ın birleşmesiyle oluşan yeni topluluk Bulgarlar adıyla anılmıştır.
- ☉ Bulgar toplulukları 630'da Kafkasların kuzeyinde Büyük Bulgarya Devleti'ni kurdular.
- ☉ Ancak kurucuları Kubrat'ın ölümü ve Hazarların saldırıları sonucu dağıldılar.

Tuna Bulgar Devleti:

- ✓ Tuna Bulgar Devleti, 679 yılında Asparuh tarafından Tuna nehri boylarında kurulmuştur.
- ✓ Tuna Bulgarları, Doğu Roma (Bizans) ile mücadele etmiş, Slavları yönetimleri altına almışlardır.
- ✓ Boris Han zamanında (864) Hristiyanlığı kabul edip, kalabalık Slav halkları arasında eriyip yok olmuşlardır.

İtil (Volga) Bulgar Devleti:

- ✓ Hazar Hakanlığına bağlı olarak yaşayan İtil Bulgarları, Hazarların yıkılmasından sonra bağımsız olmuşlardır.
- ✓ X. yüzyılın başlarında Almış Han, İslâmîyet'i kabul etmiş, böylece İtil Bulgarları Doğu Avrupa'da Türk-İslâm kültürünün temsilcisi olmuşlardır.
- ✓ Almış Han'ın isteğiyle Abbasiler İslâm'ı tanıtmak üzere din adamları ile mescit yapımı için mimarlardan oluşan bir heyeti Bulgar şehrine göndermiştir (921-922).
- ✓ Bazı batılı tarihçiler tarafından ilk Müslüman olan Türk topluluğu olarak kabul edilmişlerdir.
- ✓ İtil Bulgar Devleti, 1237 yılında Altın Orda Devleti tarafından yıkılmışlardır.

resim

Notlarım

Hazarlar

- ⑥ I. Kök Türk Devleti'nin yıkılmasında sonra **Kafkaslar ve Kara Deniz'in kuzeyinde kurulmuştur** (630).
- ⑥ Hazarlar, Sasanilere karşı Bizans ile ittifak yapmışlardır. Bu da Sasanilerin **İslâm orduları karşısında güçsüz kalmasına neden olmuştur.**
- ⑥ **İran topraklarını ele geçiren İslam orduları Hazarlar üzerine ilerlemişlerdir.**
- ⑥ Hazarlar ile Müslüman Araplar arasındaki ilk savaş **Hz. Osman** zamanında meydana gelmiştir.
- ⑥ Hazarlar uzun yıllar süren mücadelelerde **İslam ordularının Kafkaslar üzerinden Doğu Avrupa'ya geçmesini engellemişlerdir.**
- ⑥ Hazarlar X. yüzyıldan itibaren **Peçeneklerin yaptığı akınlar sonucu zayıflamış ve bu durumdan yararlanan Ruslar** 968 yılında bu devlete son vermişlerdir.

- ⑥ **İpek Yolu** sayesinde bolluk ve zenginlik içinde yaşamışlardır.
- ⑥ Hazarlar VIII. ve IX. yüzyıllarda **Doğu Avrupa'nın en büyük devleti haline gelmiştir.**
- ⑥ Bu dönem "**Hazar Barış Çağı**" olarak adlandırılmıştır.
- ⑥ Hazarların yöneticileri **Museviliği benimsemiştir.**
- ⑥ Ayrıca Hazar ülkesinde diğer ülkelerle kurdukları ilişkiler sonucunda **İslamiyet ve Hıristiyanlık da yayılmıştır.**
- ⑥ Her dine ait kadıların (yargıçlar) bulunması, **ibadet ve ayinlerini rahat bir şekilde yapabilmeleri dinler arasında büyük bir hoşgörünün olduğunun göstergesidir.**

resim

Macarlar

- ⑥ **Macarlar, Volga nehri ile Ural dağları arasında yaşayan Fin-Ugor kavimleri ile On-Ogur Türklerinin karışımından** meydana gelmişlerdir.
- ⑥ Peçeneklerin baskısıyla IX. yüzyılın sonlarına doğru **bugünkü Macaristan topraklarına yerleşmişlerdir.**
- ⑥ Bu bölgeden geçen ticaret yolları sayesinde **zenginleşmişlerdir.**
- ⑥ 1000 yılında **Hıristiyanlığı kabul etmişler ve Türk kimliğinden uzaklaşmışlardır.**
- ⑥ **Macarlar, Slavların birlik kurmasını ve Germenlerin (Almanların) Balkanlara girmesini engellemişlerdir.**
- ⑥ **Bugün bile Macar dilinde Türkçe kelimelere çokça rastlanmaktadır.**

Macarlar

➔ Notlarım

Peçenekler

- ☞ Kök Türk Devleti'ne bağlı topluluklardan biri olan Peçenekler, IX. yüzyıl ortalarında, Macarları yerlerinden atarak Don ve Dinyester nehirleri arasındaki toprakları işgal ettiler ve bu bölgede yerleştiler.
- ☞ XI. yüzyılda, Uz (Oğuz) ve Rusların baskısıyla Balkanlar'a geldiler.
- ☞ Rusların Karadeniz'e inmelerini engellediler.
- ☞ Peçeneklerin bir kısmı (Doğu Roma) Bizans ordusunda görev aldılar.
- ☞ Malazgirt Savaşı'nda da, Bizans ordusundaki bir kısım Peçenek askeri Selçuklu Türklerinin tarafına geçmişlerdir.
- ☞ Peçenekler, XI. yüzyıl ortalarından itibaren Bizans'la mücadeleye giriştiler.
- ☞ Bizans'ın anlaştığı başka bir Türk kavmi olan Kumanların Peçeneklere saldırısı ile zayıfladılar (1091).

- ☞ Bu tarihten sonra bir daha toparlanamayan Peçenekler; Macarlar, Uzlar ve Kumanlar arasında eridiler.

Bir Peçenek Savaşçısı Tasviri

Kıpçaklar (Kumanlar)

- ☞ V-VII yüzyıllarda Asya'nın doğusunda yaşayan Kumanlar, X. yüzyıl sonlarında Karahıтайlılar tarafından batıya göç ettirilmişlerdir.
- ☞ Karadeniz'in kuzeyinde etkili olmuşlar ve Rus kabileleriyle mücadele etmişlerdir.
- ☞ Hazar Denizi ile Ukrayna arasındaki bölgeye Kıpçak Bozkırı denmiştir.
- ☞ Bizans ile anlaşım Peçeneklerin yıkılmasına neden olmuşlardır (1091).
- ☞ XIII. yüzyılda Moğol istilâsı ile sarsıntıya uğrayan Kıpçakların, bir kısmı Macaristan'a giderek Hıristiyanlığı kabul etmiş ve milli benliklerini yitirmişlerdir.
- ☞ Diğer bir kısmı ise Altın Orda Devleti'ne bağlanmışlar ve bu devletin ana unsurunu oluşturmuşlardır.

- ☞ Altın Orda Devleti'nin egemenliğinde yaşayan Kıpçakların çoğu, daha sonraki yıllarda Mısır'a götürülerek Eyyûbi ve Mamluk ordusunda görev almışlardır.
- ☞ Kıpçak ve Oğuzlar arasındaki savaşlar "Dede Korkut Hikâyelerinin" ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kıpçakların Etkili Oldukları Bölge

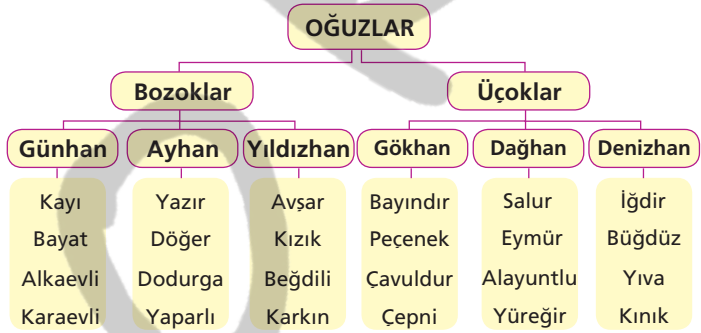

Notlarım

Oğuzlar (Uzlar)

- Oğuz kelimesi, kabile, boy anlamına gelen "ok" ile çoğul eki olan "uz" un birleşmesinden oluşmuştur.
- Önce Kök Türk, daha sonra Uygurların egemenliğinde yaşayan Oğuzlar, batıya göç edip Seyhun bölgesine yerleştiler.
- Oğuzların bir kısmı, Karluk ve Kıpçak baskıları sonucu Balkanlara yerleşip Bizanslıların hizmetine girmişler. Malazgirt Savaşı'nda Pecenekler ile birlikte Selcuklular tarafına geçmişlerdir.
- Balkanlarda kalan Oğuzlar bugünkü Romanya'nın Dobruca Bölgesi'ndeki "Gökoğuzlar" Gagavuzların atalarıdır.
- Hazar Denizi'nin doğusunda Seyhun bölgesinde kalan Oğuzlar ise Oğuz Yabgu Devleti'ni kurmuşlardır.

- X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul eden Oğuzlar, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerine öncülük etmişlerdir.
- Yirmi dört boydan oluşan Oğuzlar; Büyük Selcuklular, Türkiye Selcukluları ve Osmanlılar gibi devletler kurup dünya tarihinde önemli roller oynamışlardır.

resim

Sabirler (Sabarlar - Sibirler)

- Önceleri Hunlara bağlı olarak yaşamışlar, daha sonra Avarların baskısı üzerine Ural bölgesine yerleşmişlerdir.
- Sasanilerle birleşerek Bizanslılar ile yaptıkları savaşlar sırasında Ankara, Kastamonu yörelerine kadar gelmişlerdir.
- Hazarlara bağlanarak siyasi varlıkları son bulmuştur.
- Bugünkü Sibiryta bölgesinin adı Sabirlerden gelmektedir.

- Böylece Orta Asya'nın Çinleşmesini önlediler.
- İslamiyet'i kabul eden ilk Türk boyudur.
- İlk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlıların kuruluşunda önemli rolleri olmuştur.
- Karlukların neslinden gelenler bugün Tacikistan'da yaşamaktadırlar.

Karluklar

- Önce Kök Türklerle bağlı olarak yaşamışlar ve Kök Türklerin yıkılmasında rol oynamışlardır.
- 751'deki Talas Savaşı'nda Müslüman Araplarla işbirliği yapan Karluklar, Çinlilerin yenilmesini sağlamışlardır.

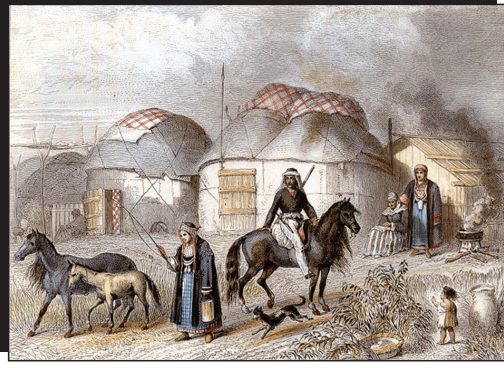

soru

Notlarım

Başkırtlar

- ☞ Ural dağları çevresinde çeşitli Türk boylarına bağlı olarak yaşamışlardır.
- ☞ Cengiz Han zamanında Moğol egemenliğine girmişler, XIII. yüzyılda Altın Orda Devleti'ne bağlanarak İslamiyet'i kabul etmişlerdir.
- ☞ Günümüzde de aynı bölgede Rusya federasyonu-na bağlı olarak yaşamaktadırlar.

Başkırtlar

resim

Kırgızlar

- ☞ Asya Hunları, Kök Türkler ve Uygurların egemenliğinde yaşayan Kırgızlar, Uygur Devletine son vererek Baykal Gölü yakınlarında devletlerini kurmuşlardır.
- ☞ Orhun bölgesinin, Türk yurdu olmaktan çıkıp Moğolistan'ın bir parçası haline gelmesine neden olmuşlardır.
- ☞ Önce Moğolların egemenliği daha sonra da Rusların egemenliği altına giren Kırgızlar, 1991 den itibaren Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti olarak yaşamlarını sürdürmektedir.
- ☞ Dünyanın en uzun destanı olan Manas Destanı Kırgızlara aittir.

Türgişler

- ☞ Türğişler, III. yüzyılın başlarında Maveraünnehir civarına hâkim olmuşlardır.
- ☞ Başkentleri Balasagun'dur.
- ☞ Uzun süre I. ve II. Kök Türklerle bağlı olarak yaşamışlardır.
- ☞ Emeviler zamanında Araplarla savaşarak Orta Asya'nın Araplaşmasını önlemişlerdir.
- ☞ Türk tarihinde ilk parayı Türğişler bastırmıştır.
- ☞ Kendilerine özgü bir alfabe geliştirmişlerdir.
- ☞ Karluklar tarafından yıkılmışlardır.

Kimekler

- ☞ VII. yüzyılda Altay Dağları civarında Kök Türklerle bağlı olarak yaşamışlardır.
- ☞ Daha sonra, göç hareketlerinin etkisiyle yerlerinden olmuşlar ve Kıpçakların egemenliğine girmişlerdir.

Kırgız Savaşçıları

Notlarım

etkinlik

a. Devlet Yönetimi

- Devletin başında **Kağan, Hakan veya Han** unvanları taşıyan bir hükümdar bulunurdu.
- Hükümdarlığın kaynağı **ilahiydi**, yani hükümdarlık yetkisinin **Gök Tanrı** tarafından verildiğine inanılırdı ve buna **"Kut"** denirdi.
- Bu yetkinin tüm hükümdar ailesine ait olduğuna inanıldığından, **"Devlet hükümdar ailesinin ortak malıdır."** anlayışı yaygınlaşmıştı.
- Bu da **taht kavgalarına neden olarak devletlerin kısa sürede parçalanmalarına ve yıkılmalarına** yol açıyordu.
- Hükümdarlara devlet işlerinde **"Hatun"** denilen eşleri yardımcı olurdu.
- Türk Devletlerinin birçoğu **"merkeziyetçi"** bir devlet yapısı yerine **"ikili devlet"** anlayışı (Doğu-Batı veya Sağ-Sol) yaygındı.

- Büyük Hakan **doğu illerini yönetir**, hanedan üyeleri ise **"Yabgu"** unvanı ile **hakana bağlı olarak batıyı yönetirdi**.
- Devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı **"Toy, Kurultay veya Kenges"** denilen bir meclis bulunmaktaydı.
- Bu mecliste ülkenin her türlü konusu görüşüldü. Ancak **Kurultay kararları hükümdarları bağlamazdı**.

Hakanın Görevleri:

- * Halkın huzur ve refahını sağlamak
- * Adaleti temin etmek
- * Fertlerin ve ülkenin güvenliğini sağlamak
- * Yeni ülkeler fethetmek

b. Ordu

- Türklerin kısa sürede devlet kurmalarında ve çok geniş alanlara sahip olmalarında **disiplinli ve güçlü ordulara sahip olmaları en önemli etkidir**.
- Türklerde ilk düzenli ordu teşkilatını, **"onluk sistem"** üzerine kuran ve günümüz ordularına temel oluşturan **Büyük (Asya) Hun hükümdarı Mete'dir**.
- En küçük birlik **on kişilikti**. En büyük birlik ise **10 bin kişilik olup, buna tümen denilirdi**.
- Türk ordularında ordunun temeli **atlı kuvvetlerden oluşurdu**.
- Türklerin keşif seferleri ve yıpratma savaş taktikleri yanında **"Turan"** ve **"Hilal taktiği"** olarak adlandırılan savaş taktiği çok önemli bir yere sahiptir.
- Savaşlarda silah olarak **süngü, kargı, mızrak, kılıç, yay ve ok kullanılmıştır**.

Notlarım

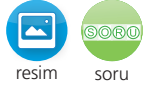
c. Din ve İnanış

- ☞ Türkler, tarihleri boyunca çok geniş alanlara yayıldıklarından, Türkler arasında birçok farklı din yayılmıştır.
- ☞ Eski Türkler doğanın gizli güçlere sahip olduğuna inanırlardı. Onun için doğaya kurbanlar sunarlardı.
- ☞ Eski Türklerin dini inanışlarına göre, Gök Tanrı tek yaratıcıydı.
- ☞ Zaferleri ve yenilgileri takdir eden oydu. Hükümdarı da o görevlendiriyordu.
- ☞ Şamanizm, toplumda etkiliydi. Bu inanışta temel olan kavram, dünyada iyi ve kötü ruhların olmasıdır.
- ☞ Din adamlarına "Şaman" deniyordu. Sihirbazlık gibi özelliklere de sahipti.
- ☞ Şamanlık babadan oğula geçiyordu.
- ☞ Uygurlar, kendinden önceki ve çağdaşı olan Türklerin aksine, Manihaizm ve Budizm'e inanmışlardır.

- ☞ Eski Türkler ölümden sonraki hayata inanmışlardır. Bu amaçla, ölenleri eşyaları ve atıyla birlikte gömerlerdi.
- ☞ Mezarların üzerine öldürülen düşman sayısınca taştan insan şekilleri konulur ve bunlara "Balbal" adı verilirdi.
- ☞ Ölü gömüldükten sonra 'ölü aşı' denilen bir yemek yerlerdi.
- ☞ Ayrıca iyilerin ucmağa (cennete) kötülerin tamuya (cehenneme) gideceğine inanılırdı.

→ Orta Asya'da bir Şaman

d. Hukuk

- ☞ Eski Türklerde devlet yapısını ve sosyal yaşamı düzenleyen hukuk kurallarına "Töre" denirdi.
- ☞ Kaynağını, örf, adet, gelenek ve göreneklerden alan bu kurallar yazılı değildi.
- ☞ Törelere değiştirme ve ihtiyaca göre yeni kurallar koyma yetkisi Kurultay'a aitti.
- ☞ Başta hükümdar olmak üzere herkes töreye uymak zorundaydı.
- ☞ Uygurlar döneminde ilk kez yazılı hukuk kavramına geçildiği görülmüştür.

e. Sosyal Hayat

- ☞ Türklerde toplumun temelini "Oğuş" denilen aile oluştururdu.
- ✓ Ailelerin birleşmesiyle "Urug-Sülale",
- ✓ Sülalelerin birleşmesi ile "Boy",
- ✓ Boyların birleşmesi ile millet yani "Budun",
- ✓ Budunların birleşmesi ile "Devlet" meydana gelirdi.
- ☞ Türklerde aile ataerkil bir yapıya sahipti.
- ☞ Türklerde tek eşlilik yaygındı.
- ☞ Göçebeler çadırlarda yaşarlardı.
- ☞ Türklerde kölelik anlayışı yoktu. Bunun en önemli sebebi, yerleşik hayatın olmayışı ve ülke topraklarının devletin malı sayılmasıydı.
- ☞ Eski Türkler, yılın belli aylarında eğlenceler düzenlerlerdi.

→ Notlarım

f. Ekonomik Hayat

- ☞ Türklerde ekonominin temeli hayvancılığa dayalıdır.
- ☞ Coğrafi ortam ve iklim koşulları konar-göçer olarak yaşamalarını zorunlu kılmıştır.
- ☞ Sürüler halinde at, koyun ve keçi besleyen Türkler, bunlardan hem beslenmede hem giyimlerinde hem de ulaşımda yararlanmışlardır.
- ☞ Hayvancılık dışında elverişli alanlarda tarım da yapılmıştır.
Hunlardan kalan sulama kanalları bulunmaktadır.
- ☞ Uygurlar dinlerinin de etkisiyle yerleşik yaşama geçmiş ve tarımla uğraşmışlardır.
- ☞ Tarihi İpek Yolu Türklerin ticari yaşamında önemli etken olduğu gibi dış politikalarında da önemli yer tutmaktaydı.

- ☞ Türkler ayrıca dokumacılık, maden işçiliği, dericilik gibi alanlarda da ustalaşmışlardır.
- ☞ Pazırık Kurganında bulunan, Hunlara ait halının dünyanın en eski halısı olduğu ileri sürülmüştür.

Pazırık Kurganında Bulunan
Dünyanın En Eski Halısı

resim

soru

g. Yazı, Dil, Edebiyat ve Sanat

- ☞ Türk tarihinin ilk yazılı Türkçe kaynağı Orhun Yazıtlarıdır.
- ☞ Bu yazıtlar, Wilhelm Thomsen tarafından 1893'te okunmuştur.
- ☞ Eski Türklerle ait birçok destan vardır. Bunların en eskisi "Oğuz Kağan Destanı"dır.
- ✓ İskitlerin "Alp Er Tunga Destanı"
- ✓ Göktürklerin "Ergenekon Destanı"
- ✓ Uygurların "Yaratılış ve Göç Destanı"
- ✓ Kırgızların "Manas Destanı" diğer önemli destanlardır.
- ☞ Eski Türklerde madencilik ve el sanatları gelişmişti.
- ☞ Eski Türkler, sanat eserlerini taşınabilir malzemelerden; çoğunlukla, ahşap, deri, metal üzerine yapmışlar ve genelde hayvan figürünü kullanmışlardır.

- ☞ Türkler her yıla bir hayvanın adını verdikleri On İki Hayvanlı takvimi kullanmışlardır. Bu takvim, Hicri Takvim'in Türkler arasında yaygınlaşmasına dek kullanılmıştır.
- ☞ Uygurlardan itibaren sanat, saray, manastır yapımı ve bunların iç süslemeleri şeklinde gelişme göstermiştir.

Orhun Yazıtları

resim

etkinlik

soru

Notlarım

etkinlik

Aşağıda verilen cümlelerin karşısına doğru ise **D**, yanlış ise **Y**, harflerini yazınız.

- Tarihte bilinen ilk teşkilatlı Türk devleti Hunlardır.
- Çinliler Kök Türk akınlarını engellemek amacıyla Çin seddini yapmışlardır.
- Ergenekon Destanı Kök Türk Devleti'ne aittir.
- Uygur Devleti Kırgız saldırıları sonucunda yıkılmıştır.
- İslamiyet'i kabul eden ilk Türk boyu Karahanlılardır.
- Hazarlar İslam ordularına karşı başarılı olmuşlardır.
- Avarların Orta Asya'daki siyasi varlıklarına Hunlar son vermiştir.
- Kök Türk yazıtları Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk adına dikilmiştir.
- Matbaa kullanan ilk Türk devleti Uygurlardır.
- Mani dini zamanla Uygurların resmi dini olmuştur.
- İlk Türk toplumlarında çok eşlilik hâkimdir.
- Günümüz ordularının temeli sayılan onlu sistemi Avrupa Hun Hükümdarı Atilla kurmuştur.
- Museviliği benimseyen ilk Türk topluluğu Peçeneklerdir.
- Asya Hunlarının batıya yönelik göçleri "Kavimler Göçü'ne" neden olmuştur.

D
Y
D
D
Y
D
Y
D
D
D
Y
Y
Y
D

Notlarım

etkinlik

Aşağıdaki kavram ve açıklamaları eşleştiriniz.

Kavramlar		
1.	Karluklar	ı
2.	Manas Destanı	f
3.	Burjuva	a
4.	Orhun Kitabeleri	e
5.	Kut	h
6.	Bumin Kağan	i
7.	Oğuz Kağan Destanı	g
8.	Feodalite	c
9.	Boris Han	d
10.	Kürşad	b

	Açıklamalar
a.	Ticaretle uğraşan sınıf
b.	Çin esaretine karşı isyan başlatmıştır.
c.	Kavimler Göçü sonrası ortaya çıkan yönetim sistemi
d.	Hıristiyanlığı kabul eden Bulgar kralı
e.	Türklerin ilk yazılı belgeleri
f.	Kırgız destanı
g.	Hun destanı
h.	Tanrının verdiği yönetme yetkisi
ı.	Talas Savaşı'na katılan Türk boyu
i.	Kök Türklerin kurucusu

etkinlik

Asya Hunları, Avrupa Hunları, Kök Türkler, Uygurlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Oğuzlar, Türgişler, Karluklar, Kırgızlar

Yukarıda verilen devletleri uygun olan yere yerleştiriniz.

- Tarihte Türk adıyla kurulmuş ilk Türk devleti
- Tarihte bilinen ilk büyük Türk devleti
- Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu safına geçtiler.
- Avrupa'da kurulan ilk Türk devleti
- İlk kez yerleşik hayata geçen Türk devleti
- Orta Asya'nın Araplaşmasını önleyen Türk devleti
- İslâmiyet'i kabul eden ilk Türk boyu
- Museviliği kabul eden Türk boyu
- Almış Han zamanında İslamiyet'i kabul eden Türk devleti
- İstanbul'u ilk kez kuşatan Türk devleti
- Moğol egemenliğine giren ilk Türk boyu
- Selçuklu ve Osmanlıların bağlı olduğu boy
- Peçeneklerin yıkılmasına neden olan Türk boyu

- Kök Türkler
- Asya Hunları
- Peçenekler
- Avrupa Hunları
- Uygurlar
- Türgişler
- Karluklar
- Hazarlar
- Bulgarlar
- Avarlar
- Kırgızlar
- Oğuzlar
- Kıpçaklar

Notlarım

1. Aşağıdakilerden hangisi, Çin yönetiminin Türklere karşı kendilerini savunmak amacıyla aldıkları önlemlerden biri olamaz?

- A) Türk devlet adamları arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanmak
- B) Türk sınırı boyunca Çin seddini inşa etmek
- C) Bazı kabileleri Türklere karşı kullanmak
- D) İpek Yolu üzerinde Türklere ticaret yapmak**
- E) Türk ülkesinde casusluk faaliyetlerinde bulunmak

2. Bilge Kağan Orhun Anıtlarında şöyle der: "Tanrı bağışlasın devletim var olduğu için, kismetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım."

Buna göre, bu söz Türk kağanlarının hangi özelliğini gösterir?

- A) Sosyal devlete önem verdiklerini**
- B) Cesur kişilikte olduklarını
- C) Hürriyet ve bağımsızlık anlayışını
- D) Milliyetçilik anlayışını
- E) Gelecek nesle öğüt vermelerini

3. "İslamiyet'ten önce Orta Asya'da kurulan Türk Devletlerinden günümüze kalan sanat eserleri arasında mimari eserlere pek rastlanmamaktadır.

Bu durum, söz konusu Türk devletlerinin hangi özelliğinin bir sonucudur?

- A) Kısa sürede yıkılmalarının
- B) Feodal anlayışla yönetilmelerinin
- C) Sanata değer vermemelerinin
- D) Göçebeliği temel yaşam biçimi olarak benimsemelerinin**
- E) Sürekli savaşlarla uğraşmalarının

4. I. Kök Türk Devleti'nin batı tarafını yöneten İstemi Yabgu zamanında, Orta Asya'dan Bizans'a ilk elçiler gönderilmiş ve Bizanslılarla çeşitli konularda antlaşma sağlanmıştır.

Bizans'la antlaşma yapılması aşağıdakilerden hangisinin kanıtıdır?

- A) Türk-Bizans siyasi ilişkilerinin başladığının**
- B) Türklerin Bizans'la yaptıkları savaşı kazandığının
- C) Bizans'ın Orta-Asya siyasetine egemen olduğunun
- D) İstemi Yabgunun savaştan yana olduğunun
- E) Kök Türklerde katı merkezî bir yapı olduğunun

5. Aşağıdakilerden hangisi, Uygurların günümüz uygarlıklarını kültürel alanda etkilediğine ilişkin bir kanıt olarak gösterilebilir?

- A) Yerleşik hayata geçmişlerdir.
- B) Mani ve Buda dinine girmişlerdir.
- C) Moğolların Türkleşmesine neden olmuşlardır.
- D) Ticaret yaparak zenginleşmişlerdir.
- E) Matbaacılık ve kâğıt yapımını geliştirmişlerdir.**

6. I. Uygurlarda farklı dinlerin tapınakları yana yana bulunmaktaydı.

II. Hazarlarda halk arasındaki davalara Müslüman, Hıristiyan, Samanist ve Musevilerden oluşan hâkimler bakmaktaydı.

III. Uygurlar ve Karahanlılar dini terimlerin Türkçe karşılıklarını kullanmaya özen gösterirdi.

IV. Kök Türkler ve Uygurlar kendi adlarını alan alfabeyi kullanıyorlardı.

Yukarıda verilenlerden hangileri Türklerin "millî benliklerini" korumaya çalıştıklarını kanıtlar?

- A) I ve II
- B) II ve III
- C) II ve IV
- D) I ve IV
- E) III ve IV**

7. Hunlar döneminde Altay ve Selenga bölgelerinde sulama kanalları açılmıştır.

Bu bilgiye dayanılarak,

- I. Tarım yapılmıştır.
II. Göç hareketleri hızlanmıştır.
III. Ticaret gelişmiştir.

yargılarından hangilerine kesin olarak ulaşılabılır?

- A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

8. Orhun yazıtları aşağıdaki Türk devletlerinden hangisine aittir?

- A) İskitler
B) Uygurlar
C) Hunlar
D) I. Kök Türkler
E) II. Kök Türkler

9. Altay dağları eteklerinde Pazırık kurganlarında, Hunlara ait giyim eşyaları ve dünyanın en eski halısı bulunmuştur.

Bu durum aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir?

- A) Konar-göçer yaşamalarıyla
B) Savaşçılık ve teşkilatçılığın gelişmesiyle
C) Dokumacılık yapımlarıyla
D) Ülkenin bölünerek yönetilmesiyle
E) Dini hoşgörünün gelişmiş olmasıyla

10. İslam öncesi Türk devletlerinde görülen özelliklerden bazıları şunlardır;

- I. Hükümdar da törelere uymak zorundadır.
II. Kurultay'da son söz hakkı kağana aittir.
III. Hanedan üyelerinin erkek bireyleri hükümdarlık hakkına sahiptir.

Bunlardan hangilerinin demokratik yönetimin özellikleriyle bağdaştığı savunulabilir?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) II ve III E) I, II ve III

11. I. Kuraklık ve hayvan hastalıkları
II. Çin baskısı
III. Boylar arasındaki mücadeleler
IV. Sanat eserlerinin taşınabilir malzemelerden yapılması

Yukarıdakilerden hangilerinin, Türk topluluklarının Orta Asya'dan göç etmelerinin sebepleri arasında yer aldığı savunulamaz?

- A) Yalnız III B) Yalnız IV C) I ve II
D) II ve III E) III ve IV

12. I. Yazılı hukuk kuralları
II. Ordunun güçlendirilmesi
III. Ülke savunması

Orta Asya Tarihi bir bütün olarak incelendiğinde, Türk toplulukları yukarıdakilerden hangilerini daha az uygulamışlardır?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) II ve III

13. I. Uygurlar
II. Asya Hunları
III. Kök Türkler

Yukarıdakilerden hangileri, kendilerine ait yazıyı kullanan Türk devletleri arasında yer alır?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

TEST OKULU

~~~~~

Test OKU!